Biolingvistická podstata komunikace a její aplikace ve škole

Karel Kamiš

Úvod

Veškeré poznávání přirozeného jazyka v jeho podobě řečové, čili parolové i v jeho podobě jazykové, čili languové počíná ontogenezí řeči dítěte v raném dětství, pokračuje v jeho komunikační praxi ve škole, v níž k tomuto přistupuje navíc řízená jazyková výuka vedle řečové, a to ve všech předmětech školy založených na verbální komunikaci. Tento proces končí smrtí jedince.

Komunikace z hlediska biolingvistického

Komunikace ve smyslu aktuálního sémiotického (znakového) reagování jedinců v přírodním i v sociálním časoprostoru provází lidskou společnost v celém jejím fylogenetickém vývoji. Rovněž z hlediska ontogenetického jedinec komunikuje po celý svůj život, ovšem za předpokladu, pokud jsou splněny základní biolingvistické podmínky pro fungování nejvyšší poznávací schopnosti jeho CNS i schopnosti CNS realizovat logicko-myšlenkové operace na verbálním, neverbálním a smíšeném podkladu, a to jak vědomě, tak i nevědomě. Tyto biolingvistické vlastnosti a rysy řeči, jazyka a komunikace jsou u jedince spoluurčovány podmínkami biologickými a sociálními vlivy. Uvedenou biolingvistickou podstatu komunikace dokládají některé případy vnitřních i vnějších poruch vztahujících se na proces komunikace popisované hlavně neurovědami.

Z hlediska bilingvistického se jedinec vyvíjí společně s vývojem mozku. Tento vývoj začíná před jeho narozením; neurobiologicky viděno jeho architekturou, počtem a způsobem spojení stovky miliard nervových buněk mozku. Plně vyvinutý jedinec je až v rané dospělosti a dobudovává si svoji osobnost až někdy před třicátým rokem věku. Geny ovlivňují základní rozměry jedince a jeho inteligenci přibližně z 50 %. Podle současných poznatků vliv rodiny jedince ve smyslu utváření jeho osobnosti, čili socializace či humanizace, neovlivňují vůbec (vliv rodiny nedokáže výchovou změnit introverta na extroverta, zvýšit pásmo inteligence měřitelné IQ anebo výchova nevytvoří z matematicky nenadaného dítěte výborného matematika). Z tohoto pohledu druhých 50 % mohou být náhodné vlivy, působící zejména v průběhu nitroděložního vývoje mozku dítěte. Přesto vliv výchovy a učení jsou klíčovými pro rozvoj dětské řeči (jestliže se na dítě v raném dětství vůbec nemluví, mluvit se nikdy nenaučí), dále jeho citového a morálního rozvoje.

Komunikace a vědomí

Vědomí, které je nezbytně nutné pro realizaci komunikace, lze chápat v několika rovinách, a to: 1. Vědomí jako stav bdělosti jedince, tj. při tzv. plném vědomí smysly vnímáme relativně nezkresleně a komunikujeme jak s prostředím vnitřním, tak i s jinými lidmi. 2. Vědomí jako zkušenost, tj. vědomí jako osobní vědomí poskytující zúžený pohled na realitu. Obsahy tohoto vědomí přetrvávají krátce. Paměť dovoluje propojit současný obsah vědomí s minulým vědomím. 3. Vědomí jako osobní psychiku, čili všechno to, co zamýšlíme, co očekáváme, po čem toužíme, čemu věříme, v co doufáme. 4. Konec vědomí končí smrtí jedince.

Funkční systém mozku a komunikace

Funkční systémy lidského mozku vykazují pět základních vlastností: a) organizaci (vnitřní uspořádání systému a jejich vzájemné vztahy); b) hierarchizaci (vertikální uspořádání stavby a činnosti mozku); c) integraci (vzájemné slučování činnosti částí jednoho systému i systémů různých); e) anatomickou vazbou (projevy činnosti mozku jsou vázány na některé jeho části). Mozek je tak pojímán jako soubor definovatelných funkčních systémů, k nimž patří např. smyslové poznávání, paměť, řeč a jazyk, vědomí, orientovaná pozornost a sebeuvědomování.

Lateralizace mozku

Lidský mozek z pohledu současné neurovědy lze pojímat jako soubor funkčních systémů zahrnujících např. smyslové poznávání, paměť, řeč a jazyk, vědomí a další orientované pozornosti a sebeuvědomování aj.

Činnost mozku z hlediska biolingvistického se odlišuje při zpracovávání zvukové, grafické, lexikální a sémantické informace. Řada funkcí lidského mozku je lateralizována, např. lateralizace praváctví a leváctví a i vazba řeči a jazyka (navíc ku čtení i psaní používáme ty části mozku, které se vyvinuly k jiným účelům). Funkční systém řeči a jazyka např. odpovídá rozsáhlým oblastem mozkové kůry kolem Sylviovy rýhy; má několik zúžených profilů zahrnujících Brocovu oblast v zadních dolních částech spánkového laloku a Wernickeovu oblast v zadních částech spánkového laloku na hranici s lalokem temenním a týlním. Systém i činnost řeči a jazyka jsou vědomé jen částečně; rovněž systém řeči a jazyka není totožný s myšlením ani se sebeuvědomováním. Řeč kromě obsahu sděluje i prozodii (zvukovou formu navrstvující se na řečový akustický signál), na níž se podílejí obě hemisféry – obvykle však bývá dominantní hemisféra pravá. Prozodie se dá učit, a tím i kontrolovat vědomě. Lze připomenout i číselný smysl jedince, jehož některé rozměry nejsou na systému řeči a jazyka závislé.

K funkcím řeči a jazyka se řadí i emoce. Z nich sehrávají komunikační role zejména tzv. základní emoce, k nimž lze transkulturálně řadit hněv, strach, štěstí/souhlas, smutek/žal, překvapení a hnus. Mimické výrazy těchto emocí tvoří děti již v průběhu prvního roku života; jde zřejmě o projevy vrozených mechanizmů chování, a nikoli o výsledek učení, přičemž jejich korové zpracovávání bývá u mužů a žen odlišné (jestliže na muže a ženu působí citově významný podnět podobně, zpracovávají jej muži a ženy v mozku odlišnými systémy i odlišným způsobem).

Z pohledu na stupeň inteligence je inteligenční kvocient jeden z řady rozměrů inteligence jedince a u lidské populace je rozdělován gausovsky: polovina populace se pohybuje v pásmu IQ 90-110 bodů (pásmo průměru), čtvrtina populace má IQ podprůměrný, tj. nižší než 90 bodů a zbylá čtvrtina populace má IQ nadprůměrný, tj. vyšší než 110 bodů. I když IQ sám o sobě k úspěchu v životě nestačí, je důležitý ve výchovném a vzdělávacím systému každé společnosti a významně se podílí na komunikaci a to na jejich úrovních nižší i vyšší nervové činnosti viděno reflexologickým pojetím.

Komunikační bariéry

Na překonávání stávajících multietnických a multikulturních bariér působících mezi majoritou a minoritami z výše uvedeného hlediska bilingvistického v ČR může působit výchova a vzdělání lépe než zákon proti násilí a intoleranci v interetnických vztazích. Rozhodující roli při překonávání multietnických bariér v ČR sehrává stupeň existujících komunikačních bariér spjatých s řečí, jazykem i s kulturou majority a řečmi, jazyky i kulturami etnik. Z těchto důvodů jsme výše analyzovali potenciální lingvistické problémy mezi řečí a jazykem.

Primární biolingvistické komunikační bariéry spjaté jak s mateřskou řečí, tak s jazykem cizím vázané na multietnické a multikulturní prostředí ČR lze překonávat v předškolním i v školním věku vhodně volenými řečovými a jazykovými programy.

Po překročení biologické schopnosti lidského mozku zpracovávat řeč v korových funkčních oblastech dominantní mozkové (řečové) hemisféry dochází k transferu utváření náhradní řeči do funkčních oblastí nedominantní (neřečové) hemisféry se značným omezením učení se řeči, neboť s narůstajícím věkem jsou tyto funkční oblasti nedominantní hemisféry již obsazeny jinými než řečovými funkcemi. A to se týká především učení se cizímu jazyku v dospělém věku. Vytěsňování neřečových funkcí z neuronové sítě nedominantní mozkové hemisféry může být v řadě případů biologicky téměř nemožné.

Sekundární sociolingvistickou komunikační bariéru vázanou na bilingvní prostředí lze

překonávat vhodně cílenými řečovými a jazykovými programy jak v mateřské řeči, tak v cizím jazyce. Tento program ale vždy musí respektovat principy řečové ontogeneze dítěte a podílet se na konstituování takové řečové i jazykové kompetence předškolního dítěte, aby mu ulehčil jeho mluvní aktivity v mateřské řeči i v cizím jazyce, a tím později i učení v mateřském nebo cizím jazyce ve škole v jejich standardní kodifikované podobě.

Závěr

Všichni začínáme svůj život bez znalosti řeči a téměř všem se podaří alespoň jednu zvládnout, a to mateřštinu. Při respektování ontogenetických zákonitostí v procesu osvojování mateřštiny nebo jazyků cizích se může dostavit žádaný úspěch, pokud jejich základy jsou kladeny do předškolního věku. Naopak při jejich nerespektování může docházet i k psychickým poruchám jedinců, zvláště pak ve školním prostředí.

Résumé

Code barriers are to be taken into account in all types of communication. Their communicative character determines that they will exist in all communication in every multicultural milieu and of course during education in that milieu. The author pays attention mostly to the causes of the problems of learning the natural (language) code in common and then specifically to the problems that are connected with learning the primary and secondary codes. He is going to deal with the relations between the majority and the minority's languages in the multicultural milieu in the Czech Republic, where Czechs and minority's co-exist.

Literatura

Kamiš, K.: Čeština a romština v Českých zemích (Překonávání komunikačních bariér v multietnické společnosti). Acta Universitatis Purkynianae 41. Studia linguistica. Ústí nad Labem 1999.

Koukolník, F.: Lidský mozek. Funkční systémy. Norma a poruchy. Portál 2002.

Koukolník, F.: Já. O vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování. Karolinum 2003.

Koukolník, F.: Homo sapiens stupidus. Eseje z třetí kultury v roce 2002-2003. Galén 2003.